MÄRKAMATUD MÄLESTUSKIVID jutustavad värvikaid lugusid

Eesti autokuningaks kutsutud Hans Vinnal sõitis end 1928. aastal Sämi kandis surnuks. Lendur August Orav kukkus oma lennumasinaga 1930. aastal alla Päides. 1977. aastal sattus Moel katastroofi Nõukogude armee reisilennuk, viies hauda 21 inimest. Kõigile neile hukkunutele on meie maakonda püstitatud mälestuskivid, kuid rada nende juurde on enamjaolt rohtunud, ja et mälestusmärgid jäävad käiguteedest eemale, on nende olemasolu paljudele üllatus.

AIVAR OJAPERV
aivar.ojaperv@virumaateataja.ee

Obelisk Eesti kroonimata autokuningale Hans Vinnalile

Tallinna–Narva maantee 112. kilomeetril seisab teepervel mälestuskivi Hans Vinnalile. Omal ajal nimetati seda isegi obeliskiks ja erinevalt praegusest oli sel ka aluskaunistus. Teisiti poleks saanudki, sest Hans Vinnal (1882–1928) oli Eesti kroonimata autokuningas. Paraku sai tema elutee Sämi silla lähistel toimunud autoavariis õnnetul kombel otsa.

Oli 1928. aasta 14. juuli, laupäevase päeva õhtupoolik. Hans Vinnal sõitis Tallinnast Narva-Jõesuusse, kaasreisijaiks General Motors International AS-i esindaja taanlane Harald Sigetty ja abikaasa Helene Vinnal. Auto oli lahtine LaSalle, mida reisi esimesel poolel juhtis Vinnali kauaaegne autojuht Valter Einmann.

Millalgi istus aga rooli Hans Vinnal ise. Paarkümmend kilomeetrit Rakverest Narva poole – toona sõideti veel mööda vana teed, mis oli praegusest tublisti pikem – libises auto ühes kurvis teelt välja, sööstis suurel kiirusel vastu kivi ja pöördus kummuli. Sõitjad pudenesid lahtisest autost välja.

Hans Vinnal kukkus vastu kivi ja suri kümmekond minutit pärast õnnetust. Sigetty ja proua Vinnal said samuti raskelt vigastada, kuid kosusid ja osalesid hiljem Hans Vinnali matustel. Autojuht Einmann pääses kergete vigastustega.

Arvati, et autot juhtinud Hans Vinnal ajas kogemata segamini piduri- ja gaasipedaali ning enne kurvi lisas aeglustamise asemel hoopis kiirust. Veel arvati, et tema tähelepanu hajutas kaassõitjatega peetud vestlus, mida ta roolis olles tavapäraselt ei harrastanud.

Hans Vinnalit kutsuti kahekümnendatel aastatel Eesti autokuningaks. See on ka mõistetav, kui vaadata automarkide hulka, mida ta esindas. Aastate jooksul müüs tema ettevõte kümnest Eestis tol ajal levinumast automargist tervelt viit, milleks olid Ford, Chevrolet, Fiat, Buick, Oldsmobile. Ligi kolmveerand Eestis 1928. aastal liikunud autodest olid ostetud Hans Vinnali äri kaudu, aastas olevat ta müünud kuni 350 sõidukit.

Raamat "Tamsalu" (Maalehe Raamat, 2007) väidab, et Vinnali avariiline LaSalle tehti korda ja see oli oma järgmises elus Tamsalus takso. "Ferdinand Olup oli ka esimene taksoomanik Tamsalus. Kui Eesti autokuningas K. Vinnal sõitis enda Narva maanteel surnuks, ostis F. Olup selle auto, tegi korda ja sõitis taksot," seisab raamatus.

Teksti algallikaks on Rain Vaikla ja see on täismahus avaldatud tema hallataval veebilehel Eesti Antiikautode Galerii.

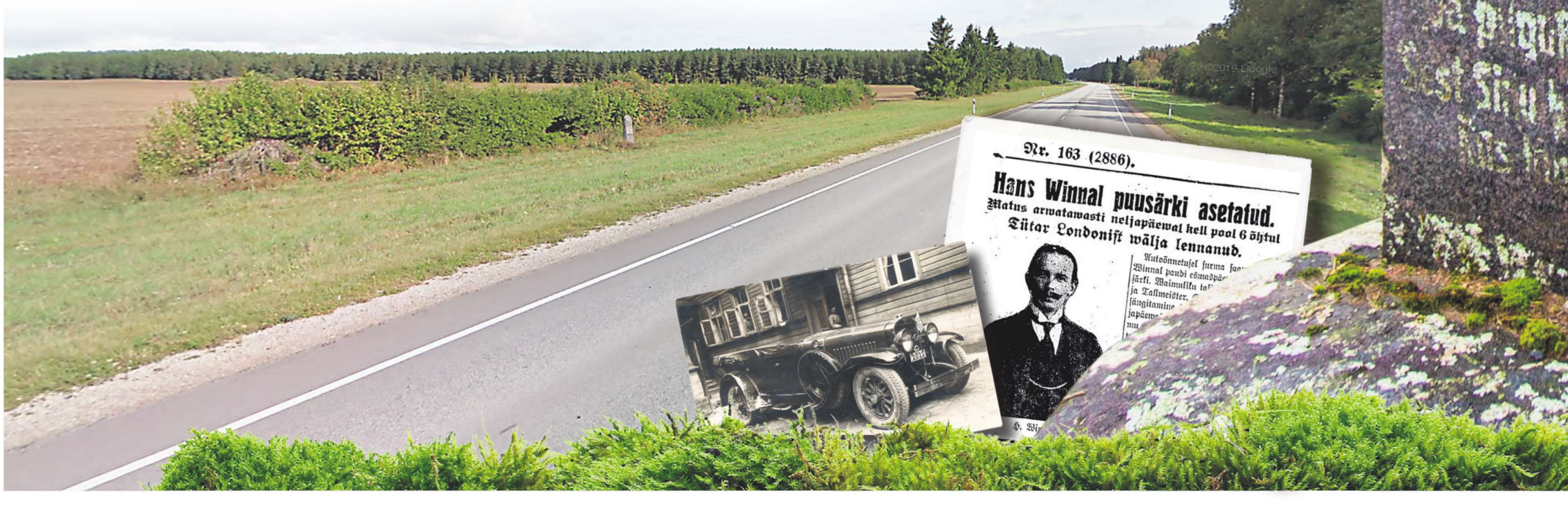

Märkamatu mälestuskivi hukkunud rallisõitjale

Augusti 2. päeval 1981 juhtus fataalse tagajärjega ralliõnnetus Sae–Põlula teel. Selles paigas on nüüd tagasihoidlik ja märkamatu mälestuskivi hukkunud kaardilugejale Kalev Kotsarile.

“See oli mingi Automi ralli või midagi sellist, igatahes mitte väga suur võistlus,” meenutas ralliveteran Märt Ots. “Paide mehed olid, sõitsid Volgaga. Kalev Kotsar oli kaardilugeja.”

Toona oli kurviline ja kitsas Sae–Põlula tee veel kruuskattega. Õnnetus juhtus Lavi allikate lähistel vasakkurvis. “Neil läks auto üle katuse ja põrkas vastu puud,” rääkis Märt Ots. “Avariisid rallis ikka juhtub, aga paraku oli nende võistlusauto kapitaalremonditud auto ehk mitte kõige paremas konditsioonis. Turvapuur oli küll sees, aga auto põhi ja raam olid nii mädad, et turvatorudest oli pigem kahju kui kasu.”

Mälestuskivi juures on ka tänapäeval aeg-ajalt lilled ja põlevad küünlad. “Kui ma ise sest paigast mööda sõidan, siis ikka meenub see õnnetus,” lausus Märt Ots ohates.

28. juuli rajoonilehes Punane Täht oli küll eelteade, et toimub Automi V suurralli, kuid pärast õnnetust pole lehes võistlusest ega õnnetusest ridagi.

Tagasihoidlik epitaaf Loodearmee sõduritele

Hulja kalmistu värava siseküljel on tagasihoidlik epitaaf, tähistamaks Loodearmee (1919–1920) sõjaväelaste haudu Hulja kalmistul.

Paljudele läänevirulastele on pisikese Hulja kalmistu olemasolu üllatuseks. Selle juurde pääseb, kui pöörata Rakvere–Pärnu maanteelt enne Kadrinat vanale teelõigule, mis kalmistu väravas lõpebki – varem Kadrinani viinud tee asemel on nüüd põllumaa. Ka mööbub kalmistust Kadrina–Hulja kergliiklustee.

Mälestustahvel paigaldati 2012. aasta suvel.

Hulja kalmistule on maetud sõjamehed, kes surid Neeruti mõisasse sisse seatud Loodearmee hospidalis. Väravast paremale poole on sängitatud 26–30 inimest. Esialgsed puust hauatähised on mädanenud, koht võsastunud.

Loodearmee sõdis teatavasti koos Eesti kaitseväega punase Venemaa armee vastu, kuid Eesti pinnal Loodearmee suuremaid lahinguid ei pidanud. Vabadussõja lõpus tabasid halvasti varustatud ja riietatud Loodearmee võitlejaid mitmesugused nakkushaigused, nendesse olid surnud ka Huljale maetud sõjamehed.

Kapten Orav hukkus surmasõlme järel

Rakvere–Haljala tee ääres kasvavad keset põldu mõned puud. Nende vilus asub mälestuskivi lendur August Oravale.

Kapten August Orav oli Eesti kaitseväe lendur ja teenis Rakveres baseerunud 1. eskadrillis. See oli toonase Eesti kõige tähtsam lennuväeüksus.

Kärekülmal 31. jaanuaril 1930. aastal tegi ta oma Gourdou-Leseurre GL-22-ga surmasõlme. Lennukit tabas tehniline rike ja see kukkus alla. Pealtnägijate sõnul tulnud lennuk alla kui kivi, mootor olevat kaevunud pea tervenisti turbasesse pinnasesse.

August Orava abikaasa paigaldas õnnetuspaika mälestuskivi. Nõukogude ajal jäi mälestuskivi toonase Kullaaru sovhoosi maadele. Võsastunud ja soisele alale tehti maaparandus, kuid kivi jäi alles. Inimesed olid teadlikud, millega tegu, ega rüvetanud mälestuspaika. Selle eest hoolitsesid ka ümberkaudsed elanikud. Sealse kandi majapidamistes elab veel inimesi, kelle isa-ema olevat õnnetust oma silmaga pealt näinud.

Väidetavalt suhtusid langenud lenduri mälestuspaika lugupidamisega isegi Nõukogude Liidu sõjaväelased. Läheduses asunud sidepunkti sõduritele olevat antud korraldus monumendi lähedal jõlkuvad poisikesed minema ajada ja lendurite päeval olla kivile ikka klaas viina ja leivatükk viidud.

Ühe oletuse põhjal võivat August Orava põrm olla sinnasamasse kivi alla maetud, kuid ilmselt ei vasta see siiski tõele, sest ühel internetioksjonil on müüdud August Orava matuselehte. Selle põhjal toimus matusetalitus 5. veebruaril 1930 kaitseväe kalmistul, paraku pole tiitellehel täpsustust, millise linna kaitseväe kalmistul.

August Orava mälestuskivi asub keset põldu ja sellele pääseb ligi ainult jalgsi. Tasub arvestada, et põllul on omanik ja mälestuskivi on mõistlik külastada ajal, mil seal midagi ei kasva.

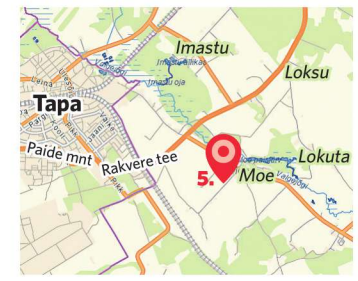

Moe traagilist lennuõnnetust meenutab lennuki saba

Moe lennuõnnetusest on siin-seal kirjutatud, kuid et seda tähistab mälestusmärk, on paljudele üllatus. Kuuskede vahele peitunud postamendi lennukisabaga leiab Moe külast, kui pöörata Nõmmküla poole minnes suurelt teelt paremale. Teeots asub praktiliselt piiritustehase territooriumi ja Moe pargikese vastas.

21 hukkunuga lennuõnnetus juhtus 19. aprillil 1977. Nõukogude armee õhujõudude reisilennuk An-24, mille reisijateks Tapale suundunud sõjaväelendurid, riivas tiivaga tihedas udus Moe piiritustehase 32 meetri kõrgust telliskorstent ja kukkus alla. Hukkusid kõik kuus meeskonnaliiget ja 15 reisijat.

Mälestuspaik pole unarusse jäetud, vaid seda hooldatakse korrapäraselt. Asjaga tegeleb sõjaveteranide ühingu eestvedaja Georgi Kosjuk.

“Korra nädalas, isegi tihedamini, vaatan asja üle,” rääkis Kosjuk. “Just äsja tegime koos paari kaaslasega seal suurema kosmeetilise korrastuse.”

Kosjuki teada hukkunud sõjaväelaste lähedasi enam Lääne-Virumaal ei ela. “Kahe lenduri abikaasad peaksid elama Tallinnas, ülejäänutele eraldas Nõukogude armee juba tol ajal korterid kusagile Venemaale.”

> Kui me lahkunuid ei mälesta, keda me siis üldse mälestame.
>
> **GEORGI KOSJUK**
> sõjaveteranide ühingu eestvedaja

Kosjuk hooldab mälestusmärki omast entusiasmist, enda kinnitusel pole ta selleks toetust ega soovitust Venemaalt saanud. “Kui me lahkunuid ei mälesta, keda me siis üldse mälestame,” põhjendas ta.

6 X VLADISLAV MUSAKKO, 2 X ERAKOGU, 2 X SHUTTERSTOCK